

РЕСУРСНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

У роботі охарактеризовано ресурсні та соціально-економічні умови для здійснення інвестиційної діяльності у зернопродуктовому підкомплексі України, проаналізовано сучасний стан матеріально-технічного забезпечення зерновиробничих підприємств, визначено напрямки ефективного використання ресурсного потенціалу.

Ключові слова

Ресурсний потенціал, соціально-економічні умови, інвестиційна діяльність, зернопродуктовий підкомплекс.

Можливість виробництва продукції зернопродуктового підкомплексу визначається біокліматичним і виробничим ресурсним потенціалом регіону. Саме ефективне використання ресурсного потенціалу регіону передбачає його спеціалізацію на виробництві тих видів продукції, які здатні забезпечити значний вихід високоякісної продукції з одиниці земельної площі при менших затратах праці та капіталу на одиницю продукції.

Дослідженнями питань інвестування та інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених. Чільне місце серед них займають П. Гайдуцький, С. Гуткевич, І. Дорош, М. Дем'яненко, О. Єрмаков, М. Кісіль, О. Мертенс, Г. Підлісецький, І. Червен та ін. Проблеми розвитку зернопродуктового підкомплексу відображені в працях С. Бакая, В. Бойка, Ю. Воскобойніка, О. Єрмакова, І. Лукінова, М. Лобаса, О. Овсянікова, В. Перегуди, М. Полоцького, П. Саблука, Р. Саблука, О. Сторожука, О. Слюсаренка, О. Шпикуляка, І. Червена та інших. Втім, незважаючи на вагомі розробки в даній сфері питання передумов здійснення інвестиційної діяльності, визначення факторів формування ресурсного потенціалу зернопродуктового підкомплексу потребують подальших розвідок.

Метою дослідження є обґрунтування і розробка положень щодо підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу зернопродуктового підкомплексу. Відповідно до поставленої мети слід розв'язати наступні завдання: визначити передумови формування ресурсного потенціалу, провести оцінку сучасного стану ресурсного забезпечення підкомплексу; виявити

тенденції щодо технічного забезпечення аграрного виробництва України.

Можливості сільськогосподарських підприємств щодо збільшення виробництва продукції тісно пов'язані з наявністю в них відповідних виробничих ресурсів. При цьому важливим питанням є визначення складу виробничих ресурсів і структури ресурсного потенціалу сільського господарства. Включення окремого виду ресурсу до складу ресурсного потенціалу галузі має базуватись на об'єктивній основі та бути практично доцільним.

Як відомо, головним засобом виробництва й важливим чинником розвитку у сільському господарстві є земля. Ресурсний потенціал сільського господарства залежить не тільки від площі і структури сільськогосподарських угідь, а також від рівня їх економічної родючості. Якість земельних ресурсів зумовлює умови і рівень господарювання, а також ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Тому сільськогосподарські угіддя включають у ресурсний потенціал сільського господарства з урахуванням показників їх якісної оцінки.

Процес виробництва сільськогосподарської продукції можливий тільки за наявності й органічності єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. У зв'язку з цим важливими складовими ресурсного потенціалу сільського господарства є матеріальні і трудові ресурси.

Ресурсний потенціал сільського господарства – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовують у сільськогосподарському виробництві. Можливості окремих господарств у досягненні відповідних результатів значно відрізняються, що зумовлено кількістю і якістю наявних виробничих

ресурсів або їх ресурсним потенціалом.

Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Тому, розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності залежить від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів.

Склад і структура ресурсного потенціалу, а також співвідношення окремих видів виробничих ресурсів залежить від характеру й особливостей відповідних галузей сільського господарства. Так, у рослинництві основними виробничими ресурсами є земля, машинно-тракторний парк, насіння, добрива, трудові ресурси тощо.

Ресурсний потенціал сільського господарства є матеріально речовою основою виробничого потенціалу, що характеризує можливості підприємства виробляти певний обсяг сільськогосподарської продукції. Як економічна категорія виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати виробництва сільськогосподарського підприємства, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів. Тому виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Економічні можливості галузі, які ймовірно використати для вирішення конкретних соціально-економічних проблем села, становлять економічний потенціал. Він визначається розміром чистої продукції, що може бути створена у сільському господарстві і використана для забезпечення потреб суспільства. При цьому необхідно мати на увазі, що економічний потенціал сільського господарства залежить від розвитку його продуктивних сил і характеру аграрних виробничих відносин.

Особливістю аграрного виробництва є використання такого ресурсу, як земля. Нині землі сільськогосподарського призначення знаходяться переважно у власності селян. Доходи їх на земельну власність поки що незначні. Держава повинна створити нормативно-законодавчі засади, за яких селяни одержували б доходи на цю свою власність на рівні, який відповідає хоча б середній нормі прибутку по економіці. Важливо також, щоб рівень норми прибутку в сільському господарстві щороку забезпечував відтворення споживчих якостей землі [2].

У сільському господарстві земля – це головний засіб виробництва, без якого неможливий сам процес виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Земля одночасно є предметом і засобом праці, а отже, і головним засобом виробництва. Вона значною мірою визначає темпи розвитку і рівень ефективності сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з різким зменшенням внесення мінеральних та органічних добрив (за останні 10 років внесення мінеральних добрив скоротилося в 10 разів, а органічних добрив – у 7 разів), фактичним припиненням вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів, скороченням обсягів лісомеліоративних і протиерозійних робіт активізувалася деградація земель, значно зростає інтенсивність ерозійних процесів. Водночас порушується баланс поживних речовин у ґрунтах. Від'ємний баланс азоту, фосфору та калію становить 100–120 кг/га щорічно. Середньорічний недобір сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно, внаслідок зменшення внесення мінеральних добрив становить понад 18 млн. т [1].

Виробництво фосфорних добрив завжди здійснювалося на імпортній сировині. Подорожчання її або відсутність – головна причина скорочення чи повного припинення виробництва фосфорних добрив. Важливим

напрямком підвищення ефективності виробництва є розробка вітчизняних родовищ фосфоритів та апатитів. Україна має запаси фосфоритів у Волинській, Рівненській, Тернопільській, Донецькій, Луганській, Сумській та інших областях.

Щороку виробництво калійних добрив в Україні скорочується. Нині виробничі потужності хімічних підприємств із виробництва калійних добрив завантажені в середньому на 10–15%. Для поліпшення ситуації, що склалася у галузі, необхідно розширювати його за рахунок реконструкції діючих підприємств і введення нових потужностей. В Україні розташоване одне з найбільших у світі родовищ калійних руд сульфатного типу, які вважаються найціннішими калійними рудами. Розвідані запаси калійних руд оцінюються в обсягах понад 7 млрд. т.

Враховуючи тенденції до зниження родючості ґрунтів, питання виробництва та раціонального використання мінеральних добрив є нині надто актуальним. Водночас постійно збільшуються обсяги експорту мінеральних добрив.

Поряд з цим, слід значно підвищити рівень забезпечення вітчизняного сільського господарства засобами захисту рослин за рахунок імпортних поставок і внутрішнього виробництва. Основними виробниками засобів захисту рослин нині є Первомайське ГП "Хімпром", Київське ВАТ "Радикал", Роздольське ДГХП "Сірка", Одеське ВАТ "Олімп-Круг", Сакський державний хімічний завод, ОАО "Краситель" (Рубіжне), Запорізький коксохімічний завод [2]. У нинішній ситуації, кола потужності підприємств завантажені на 3–5%, основним джерелом забезпечення сільського господарства засобами захисту рослин є імпортні їх поставки.

В Україні у складі орних земель понад 9 млн. га – це кислі і 2,8 млн. га – засолені ґрунти. У районах розташування цих земель без широкомасштабних робіт з хімічної меліорації неможливо домогтися високого рівня продуктивності землеробства, ефективного використання усіх виробничих ресурсів. Для підвищення родючості таких ґрунтів необхідно щорічно вапнувати 1,9 млн. га і гіпсувати 0,5 млн. га. Щоб вирішити цю проблему, слід знайти кошти для фінансування хімічної меліорації ґрунтів, а також створити в системі АПК власну індустрію виробництва хімічних меліорантів на базі розвитку цехів з переробки місцевих карбонатних порід, запаси яких сягають 1 млрд. тонн.

Для земельних ресурсів інноваційний розвиток має забезпечити докорінне покращення екологічного стану та відновлення родючості ґрунтів, повернення екологічної рівноваги на землях меліоративного фонду, захист ґрунтів від антропогенної деградації та ерозії.

Людина з її здатністю до праці є головною продуктивною силою суспільства будь-якої його сфери, в тому числі аграрного сектора. Адже саме завдяки людині відбувається поєднання засобів і предметів праці та землі і стає можливим процес виробництва.

Сьогодні в Україні постає проблема зниження чисельності працівників в аграрному секторі. На сільськогосподарських підприємствах спостерігається стійка тенденція до скорочення. Головною причиною такого процесу є звужений характер демографічного відтворення у сільській місцевості, оскільки у більшості сіл адміністративних районів України відсутній природний приріст населення.

На ефективність трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах вагомо впливає і віковий склад населення. У аграрному секторі випереджаючими темпами відбувається зменшення у їх складі молоді.

Трудова міграція населення має значний вплив на кількість працівників. Аналіз статистичних даних дає підстави говорити про те, що зменшується чисельність населення внаслідок міграційних процесів. Причиною цього явища є погіршення економічного стану держави та нестабільна політична ситуація в країні. Перебудова економіки України призвела до кардинальних змін, зокрема і у сфері зайнятості населення. За офіційними даними за кордоном нині працює 7 млн. українців, що становить четверту частину працездатного населення країни.

Заслугове на увагу проблема освітнього рівня трудових ресурсів аграрних підприємств. У 2008 р. кількість працівників з вищою освітою всіх рівнів становила 5,9 млн. осіб. При цьому рівень освіти працівників аграрного сектора залишається традиційно найвищим серед усіх галузей економіки.

Використання трудових ресурсів полягає у задіянні економічно активного населення й у економіці загалом. На цій фазі основна проблема полягає в забезпеченості зайнятості населення і в ефективному використанні працівників, адже неефективне використання трудових ресурсів значно знижує рівень кваліфікації і працездатності працівників, знижує продуктивність праці, прискорює матеріальне та моральне старіння основних засобів, підвищує матеріаломісткість продукції, створює нерівномірність витрат, призводить до значного підвищення собівартості продукції та зниження ефективності виробництва.

У багатьох сільськогосподарських підприємствах діючий економічний механізм не враховує інтереси деяких категорій працівників, що володіють малою часткою власності, з урахуванням стимулювання їх праці на конкретних робочих місцях. Велика частина статутного капіталу сільськогосподарських підприємств зосереджується в руках адміністрації, яка не завжди зацікавлена в об'єктивності визначення розцінок за виконану роботу. Це призводить до зниження ефективності використання трудових ресурсів і самого виробництва. Низька заробітна платня сільськогосподарських працівників спричиняє економічні та соціальні втрати: зростає соціальна напруженість на селі, відбувається падіння професіоналізму найнятих робітників, зниження мотивації до зростання ефективності праці. Серед шляхів покращення стабілізації і розвитку трудових ресурсів як фактора виробництва необхідно: розвивати соціальну інфраструктуру на селі; створювати нові робочі місця; розвивати соціальну інфраструктуру; застосовувати новітні методи мотивації та стимулювання праці. Це все дозволить залучити молодь вагратний сектор виробництва. Реалізація запропонованих напрямків стабілізації ситуації можлива за умови реалізації інвестиційних проектів.

Важлива роль в інвестиційному забезпеченні розвитку зерновиробництва належить вирішенню проблеми матеріально-технічного забезпечення та формуванню повноцінного ринку інновацій. Адже цей ринок має виконувати як функцію постачання у виробництво нової техніки та технологій, так і функції, які в плановій економіці успішно виконували б роль системи підвищення кваліфікації та впровадження досягнень науки і техніки.

В Україні за радянських часів було створено потужний комплекс сільськогосподарського машинобудування та міцну систему матеріально-технічного забезпечення аграрного сектора. Попри всі недоліки, вони надавали сільському господарству матеріальні ресурси. Ще у 1990 р. заводи сільськогосподарського машинобудування

України виробляли 106,2 тис. тракторів різних марок. З них 49,4 тис. купували колгоспи та радгоспи України, решта надходила в інші союзні республіки. У згаданому році сільськогосподарські підприємства списали 26 тис. з амортизованих тракторів. При високій готовності (коефіцієнт 0,83) тракторний парк налічував 459,5 тис. одиниць. Аналогічна ситуація спостерігалася і по інших видах сільськогосподарської техніки [3, с. 12].

Комплекс сільськогосподарського машинобудування об'єднує понад 130 підприємств і конструкторських бюро, крім цього до виробництва техніки залучено понад 40 підприємств військово-промислового комплексу, в тому числі ДБК «Південне», ДП «Завод ім. Малишева», ВО «Південний машинобудівний завод» та ін. Загалом в Україні випуск технічних засобів, вузлів, агрегатів і запасних частин здійснюють майже 330 підприємств, сумарна потужність яких достатня для задоволення практично всіх потреб агропромислового комплексу у техніці та технологіях.

Втім, існуючі потужності підприємств машинобудування фактично завантажені на 15-30%, оскільки вони знаходяться у важкому фінансово-економічному стані.

Сучасний стан сільськогосподарської техніки не дозволяє вчасно і з відповідною якістю виконувати польові роботи. Парк тракторів скоротився на 40,3%, зернозбиральних комбайнів – на 42,0%, а причіпних агрегатів – у середньому на 45,0%. Майже 80% потужних машин відпрацювали по десять і більше років. Відсутність у товаровиробників грошових коштів та значне скорочення бюджетного фінансування сільського господарства перешкоджає поповненню машинно-тракторного парку. Тому суттєво погіршилися показники забезпеченості господарств основними виробничими фондами. Фондозабезпеченість за чотири останні роки скоротилась на 38,4%, а енергозабезпеченість – на 28,4%.

Забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами досягає лише половини розрахунку. Нині в сільськогосподарських підприємствах використовується 182,6 тис. тракторів, 4,2 тис. зернозбиральних і 13 тис. кормозбиральних комбайнів, понад 100 одиниць ґрунтообробної, посівної та іншої техніки. Близько 85% техніки, що залишилася в господарствах, експлуатується за межами амортизаційних строків. Відсутність необхідних запасних частин не дає змоги виконувати необхідний обсяг ремонтних робіт. Тому готовність тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки до відповідних сезонів польових робіт залишається невисокою – 0,59–0,7. Порівняно з 1990 р., коефіцієнт готовності технічних засобів знизився на 15–20 % (табл. 1).

Обсяги закупівлі сільськогосподарської техніки значно зменшилися, і у 2007 р. становили 8,3–14,7% від відповідного показника 1990 р. Машинно-тракторний парк оновлюється повільно. Протягом 2001–2007 рр. у середньому за рік оновлювалося тільки 3,08% тракторів та 1,6% зернозбиральних комбайнів. Винятком був лише 2007 р., коли закупили техніки на суму понад 7 млрд. грн., у тому числі на 6 млрд. грн. – іноземної.

Нині в Україні уже організовано 63 фірмових технічних центри з обслуговування тракторів, комбайнів та іншої складної сільськогосподарської техніки. Є можливості для створення ринку технічних послуг через мережу дилерських підприємств на базі 576 спеціалізованих майстерень, 38 ремонтних заводів, 1185 майстерень загального призначення, станцій технічного обслуговування тракторів, автомобілів й обладнання тваринницьких ферм.

Таблиця 1. Тенденції щодо технічного забезпечення аграрного виробництва України*

Роки	Наявність сільськогосподарської техніки (на кінець року), тис. шт.		
	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	495	107	296
1995	469	91	278
2000	319	65	227
2001	296	61	209
2002	274	57	195
2003	251	54	177
2004	230	50	160
2005	217	47	147
2006	201	44	133
2007	187	41	122
2008	177	39	112
2008 р. у % до 1990 р.	35,8	36,4	37,6

* Розраховано за даними Держкамістату України

Ці підприємства в основному забезпечені необхідним технологічним обладнанням і мають кваліфіковані кадри для надання технічних послуг.

Для відтворення технічної бази аграрного виробництва до рівня технологічної потреби необхідно інвестувати (за 10 - 12 років) понад 300 млрд. грн., що в нинішніх умовах сільськогосподарським товаровиробникам не під силу. Тому слід розробити державні цільові програми, такі як "Пріоритетний розвиток вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу до 2020 року" та "Техніко-технологічна політика в агропромисловому комплексі до 2020 року", у межах яких здійснити структурну перебудову вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом створення кількох промислово-фінансових об'єднань із розвинутою мережею дилерських пунктів, налагодженими зв'язками з аграрною наукою й кооперативними агросервісними утвореннями сільськогосподарських виробників, що дозволить забезпечити випуск і супровід використання взаємоузгодженого комплексу сучасної техніки і новітніх технологій у сільському господарстві.

Крім того, слід практично реалізувати заходи з реструктуризації діяльності аграрної науки й освіти у частині розвитку інфраструктури ринку інновацій в АПК, зміцнення прямих зв'язків із виробництвом. З огляду на потужний потенціал аграрної науки і наявність результатів наукових досліджень, що відповідають світовому рівню, основна проблема, яку необхідно вирішити, - це налагодження ефективного трансферу (впровадження у виробництво) інновацій за ринковими схемами. На основі цих передумов, враховуючи світовий досвід трансферу технологій, доцільно активізувати розвиток інноваційно-підприємницької діяльності, сконцентрувавши організаційно-економічні заходи на наступних напрямках реструктуризації:

- капіталізація результатів наукових досліджень як основа подальших структурних перетворень;
- формування інфраструктури ринку інновацій в АПК через корпоративізацію науково-виробничої діяльності, посилення асоціативних зв'язків із виробництвом і розвиток інноваційного підприємництва;
- удосконалення управління виробництвом наукоємної продукції.

Важливою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук напрямків ефективнішого

використання наявного ресурсного потенціалу сільського господарства. Сьогодні малодослідженими залишаються теоретичні та практичні питання управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах.

Покращення результативних показників їх функціонування вимагає пошуку конкретних шляхів забезпечення збалансованого формування та ефективного використання ресурсного потенціалу. При цьому важливого значення набуває процес управління ресурсами, який повинен здійснюватися з урахуванням наступних аспектів.

Основними передумовами раціонального використання земельних ресурсів є: оптимізація структури землекористування; зональна спеціалізація виробництва; інтенсивне використання земельного фонду; охорона земельних ресурсів та екологічно безпечне їх використання; наявність кваліфікованих спеціалістів з організації раціонального землекористування та проведення заходів із захисту ґрунтів; забезпеченість необхідними технічними засобами; удосконалення орендних відносин.

З метою підвищення ефективності використання трудових ресурсів, сільськогосподарським підприємствам, необхідно: дотримуватись оптимальних пропорцій між кількістю та якістю матеріально-технічних і трудових ресурсів; здійснювати професійну орієнтацію й трудове навчання працівників, підвищення кваліфікації кадрів, реалізацію заходів з підтримки та відновлення фізичних і розумових здібностей людини до праці; розподіляти трудові ресурси за окремими підрозділами і видами діяльності; реалізувати заходи, спрямовані на створення сприятливих умов праці й побуту працівників; контролювати дотримання працівниками трудової та технологічної дисципліни; запровадити дієвий мотиваційний механізм ефективної праці та переглянути існуючу систему оплати праці.

До передумов ефективного використання матеріально-технічних засобів слід віднести: забезпеченість основними виробничими фондами відповідно до технічних потреб; врахування загальних вимог до техніки; впровадження високопродуктивних технологій; своєчасне здійснення ремонтних робіт; наявність кваліфікованих спеціалістів, що обслуговують сільськогосподарську техніку.

Управління інвестиційними ресурсами повинно базуватися на принципах: важливості, повноти,

оперативності, динамічності, достовірності, безперервності, циклічності й узгодженості з іншими економічними процесами, що відбуваються на підприємстві. Основними завданнями ефективного

управління ресурсами має бути залучення коштів на найвигідніших умовах та вміння ефективно використовувати наявні ресурси.

Список літератури

1. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку [Текст]. – К. : ІАЕ УААН, 2005. – 292 с.*
2. *Гайдуцький, П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території [Текст] / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 43-48.*
3. *Мельник, Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку [Текст] / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 3-18.*
4. *Клиновий, Д. В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України [Текст] / Д. В. Клиновий, Т.В. Пела ; За наук. ред. Л. Г. Чернюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.*
5. *[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

РЕЗЮМЕ

Погрищук Борис

Ресурсные и социально-экономические условия для осуществления инвестиционной деятельности в зернопродуктовом подкомплексе

В работе охарактеризированы ресурсные и социально-экономические условия необходимые для осуществления инвестиционной деятельности в зернопродуктовом подкомплексе Украины, проведён анализ материально-технического обеспечения предприятий по производству зерна, определены направления эффективного использования ресурсного потенциала.

RESUME

Pogrischuk Borys

Resource and social and economic conditions for realization of investment activity in grain the grocery subcomplex
In work it is given the characteristic to resource and social and economic conditions necessary for realization of investment activity in grain a grocery subcomplex of Ukraine, the analysis of material support of the enterprises for manufacture of grain is carried out, directions of an effective utilization of resource potential are defined.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2010 р.